

УДК [338.24:005.21] (540)

*Л. С. Ринейська,
к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Полтавський національний технічний університет*

МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕКОНОМІЧНИХ СТРАТЕГІЙ ІНДІЇ

*L. S. Ryneyska,
PhD, Associate Professor of International Economics and marketing,
Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuka*

INTERNATIONAL STRATEGIES FOR ECONOMIC DEVELOPMENT: ANALYSIS OF INDIA'S ECONOMIC STRATEGIES FEATURES

Автор досліджує міжнародні стратегії економічного розвитку. Спеціальна увага приділяється стратегіям економічного розвитку країн, що розвиваються. При цьому детально аналізуються економічні стратегії Індії. Підкреслюються факти, що впливають на їх формування. Обґрунтовується впровадження економічних стратегій на різних етапах розвитку Індії.

The author explores international strategies for economic development. Special attention to the economic development strategies of developing countries is paid. In this the economic strategies of India in detail is analyzed. The facts that affect their formation are emphasized. The using of economic strategies at various stages of India's development is explained.

Ключові слова: міжнародні стратегії економічного розвитку; країни, що розвиваються; економіка Індії.

Key words: international strategies for economic development; developing countries; Indian economy.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Міжнародна економіка охоплює у своїх рамках національні економіки різних країн світу. Тому дослідження міжнародних стратегій економічного розвитку передбачає насамперед аналіз економічних стратегій окремих країн світу та їх взаємозв'язок. Значну роль у розвитку міжнародної економіки відіграють так звані країни, що розвиваються, особливо лідери цієї групи держав. До таких країн-лідерів відноситься Індія. У зв'язку з цим дослідження стратегій економічного розвитку Індії має значний науковий і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблемою. Розвиток національних економік в умовах сучасної глобалізації завжди викликав інтерес вчених. Наприклад, О. Тимошенко та Г. Кучер аналізують вплив глобалізації на трансформацію ролі держави в економіці. А. Поручник, Я. Столярчук і А. Колот вивчають стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці. О. Шаров розглядає цивілізаційні основи національних стратегій економічного розвитку. В. Бабіченко аналізує роль корпоративного сектору у формуванні глобальної інформаційної економіки. В. Орел, О. Корнісцький та А. Орел вивчають вплив глобалізації на економічні системи національної економіки АПК. А. Ерошкин і М. Петров досліджують важливі для розвитку сучасної економіки

тенденції взаємозв'язку розвинутих країн та держав, що розвиваються в інноваційній сфері. З. Марценюк аналізує механізм побудови конкурентоспроможних національних інноваційних систем Китаю та Індії. І. Малванов вивчає моделі соціально-економічного розвитку Індії. Р. Ленчук досліджує цілі та завдання зовнішньополітичної стратегії Індії на сучасному етапі. Але у науковій літературі недостатньо висвітлено питання щодо економічних стратегій країн, що розвиваються, у тому числі Індії.

Мета статті: здійснити аналіз особливостей стратегій економічного розвитку Індії на основі дослідження функціонування її економіки на різних історичних етапах країни.

Виклад основного матеріалу. Світовий економічний процес охоплює як держави з розвинутою економікою (США, Велика Британія, Японія тощо), так і країни з економікою, що розвивається (як правило, це бідні держави Африки, Азії та Латинської Америки). Економічними лідерами групи держав, що розвиваються, є так звані нові індустріальні країни (НІК), вони здійснюють значний вплив на розвиток сучасної міжнародної економіки. До них відносяться Сінгапур, Гонконг, Тайвань, Республіка Корея, Філіппіни, Бразилія, Мексика та деякі інші країни. Одним із стратегічних напрямів економічної політики цих держав є переорієнтування виробництва з імпортозамінного на експортоорієнтований. Для досягнення цієї мети на початковому етапі реформування економіки широко застосовувалась модель «статизму» – широкого втручання держави в економічні процеси, створення потужного державного сектору. Економічні ресурси опинилися в руках уряду, який постійно регулював ціни на продукцію державних підприємств, регулював курс валют, контролював зовнішню торгівлю. Крім того, уряди країн, що розвиваються, створили сприятливий інвестиційний клімат для залучення іноземних інвестицій, які спрямовувались на розвиток національних економік. Необхідність сильного державного регулювання було зумовлено надзвичайною слабкістю економіки цих країн, недостатністю кваліфікованих спеціалістів. На сучасному етапі економічного розвитку більшість країн, що розвиваються, перейшли до неоліберальної політики, яка ґрунтується на саморегулюванні економіки та принципах економічної свободи. Держава має тільки забезпечувати умови для конкуренції на ринку [1, с. 87, 220-222].

Особливе місце серед країн, що розвиваються, займає Республіка Індія. Вона є другою за чисельністю населення і сьомою за територією державою сучасного світу, має велику сировинну базу, вигідне географічне положення. Індійський народ є нащадком стародавньої цивілізації, її знань, науки, культури. Все це разом зумовлює надзвичайно великий потенціал Індії в усіх сферах соціально-економічної діяльності. Цей потенціал був реалізований завдяки розробленню і впровадженню індійським урядом ефективних стратегій економічного розвитку своєї держави. Сьогодні темпи економічного розвитку в Індії одні з найвищих серед нових індустріальних країн.

Свого часу Індія входила до складу Британської колоніальної імперії і тільки у 1947 р. вона стала незалежною республікою. Отже, розвиток її економіки починався у важких умовах постколоніальної держави. Наприкінці колоніального періоду в Індії 64% всіх фабрик, 65% їх капіталу та 81% кількості фабрично-заводських робочих приходилося на харчову, бавовняну і джутову промисловість. Багато галузей промисловості були практично відсутні, а попит на їхню продукцію задовольнявся за допомогою імпорту. Іноземний капітал функціонував в основному окремо від індійського: 52% іноземних інвестицій припадали на філії закордонних компаній та 14% – на дочірні підприємства останніх, середня частка індійської участі у яких складала лише 5%. Іноземний капітал панував над індійським, що характеризувалося привласненням ним значної частки прибутку. Така модель економічного розвитку створила колоніальну соціально-економічну структуру [2, с. 41].

Взагалі ж з самого початку здобуття незалежності уряд Індії мав справу з розбалансованою й децентралізованою економікою і з пануванням у країні місцевих князів та найбільш заможних підприємців. Президент Індії Джавахарлал Неру проклав курс, названий його ім'ям, який передбачав значне підвищення ролі держави в економічній сфері. В основі економічної стратегії «курсу Неру» було спирання на внутрішні сили країни [1, с. 225].

Першорядне значення в економічній політиці Індії мав комплекс державно-ринкових заходів, що передбачав створення державного сектору з метою переборення відсталості країни та досягнення нею економічної незалежності. Для реалізації цілей була обрана модель імпортозамінної економіки з опорою на державний сектор та державне регулювання економіки [2, с. 42]. У незалежній Індії були націоналізовані усі підприємства, що належали колишній колоніальній владі. Державний сектор почав активно розвиватися. У той же час держава контролювала основну діяльність і приватного сектору. Бідність значної частини населення й безробіття, яке становило десятки мільйонів чоловік, змусили уряд значну увагу приділити розвиткові саме малого бізнесу. З перших етапів економічного реформування і до кінця 1980-х років держава проводила політику захисту внутрішнього ринку від активної іноземної конкуренції, захищаючи насамперед дрібні підприємства найбіднішої частки населення (в основному це текстильне, взуттєве, шкіряне і скляне виробництво, де дрібні підприємства складають 70 – 80%). З цією метою уряд держави уклав перелік товарів, які заборонено виробляти великим підприємствам. У цей перелік входять 800 найменувань товарів, що можуть закуповуватись у дрібних виробників за фіксованою ціною. Це фактично гарантувало збут продукції. Разом з тим уряд Індії проводив політику «сільської індустріалізації». Це передбачало створення підприємств по переробці сільськогосподарської сировини на дрібних олійнях, рисосушках, млинах. Це дало можливість збільшити сільськогосподарську зайнятість населення і ширше використовувати місцеві ресурси. Також створювались кластери малих підприємств як центрів зростання в економічно відсталих районах. Але разом із розвитком приватного сектору економіки в Індії активізувався і державний сектор. В результаті на початку 1970-х років його частка у ВВП становила вже 26%, а на початку 1980-х років – навіть 38% [1, с. 226].

Моделі п'ятирічних планів розвитку Індії до 1991 р. були моделями виробництва та капіталовкладень і, як вже зазначалося, орієнтувалися на імпортозаміщення, залучення інвестицій, сприяння експорту та залучення іноземної допомоги. При цьому значна увага акцентувалася на політиці регулювання іноземного капіталу. Внаслідок цього закордонні підприємства, які бажали зберегти та розширити свої позиції на індійському ринку, переходили від експорту товарів до експорту капіталу та участі у створенні підприємств всередині Індії. Впроваджувалася політика обмеження іноземних капіталовкладень у сфері обігу, у зовнішній торгівлі, у традиційних галузях промисловості, вже освоєних національним капіталом, і розширення залучення іноземного капіталу у капіталоемітні та технологічно складні галузі промисловості. В результаті за період з 1947/48 р. по 1991/92 р. у галузевій структурі вкладеного в Індії іноземного капіталу частка торгівлі та фінансів впала з 28% до 3%; частка плантацій, гірничодобувної, текстильної, харчової та тютюнової промисловості – з 40% до 20%. А частка хімічної, машинобудівної, металургійної та металообробної промисловості зросла з 9% до 63% [2, с. 45-46].

Але наприкінці ХХ ст. в Індії процес розвитку економіки ставав все менш стабільним. Зростав дефіцит платіжного балансу, а також зовнішній і внутрішній борг. У 1991 – 1992 рр. Індію спіткала фінансова криза. Дефіцит бюджету становив 8,2% від ВВП, інфляція зросла до 17%, приріст промислової продукції не досягав навіть 1%, суттєво скоротився експорт. Розв'язання перелічених проблем потребувало нової стратегії економічного розвитку Індії. Основою нової стратегії індійського уряду стало обмеження державного регулювання, лібералізація економічної політики. Першочерговим завданням стало досягнення макрофінансової стабілізації та реструктуризації на галузевому рівні. Реформи охопили практично всі галузі економіки. У сільському господарстві ціни на сільськогосподарські продукти були наближені до реальних витрат на їх виготовлення. Зберігаються субсидії виробникам аграрного сектору. У промисловості було ліквідовано ліцензування підприємств, що сприяло залученню капіталу. Для приватного підприємництва були відкриті деякі сектори економіки, які раніше були власністю держави. У зовнішній торгівлі зняті кількісні обмеження і знижено тарифи з 71% у 1993 р. до 35% у 1998 р. Реформи дали позитивний наслідок. Збільшився обсяг національного продукту на душу населення, знизився бюджетний дефіцит, інфляція. Темпи зростання ВВП у 1990 – 1994 рр. становили в середньому 3,8%, у 1995 – 2000 рр. – вже 6,5%, у 2001 – 2003 рр. пересічно 5,9% [1, с. 227].

Принципово важливим є факт інноваційної спрямованості сучасної індійської економіки. Адже в умовах бурхливого науково-технічного прогресу конкурентоспроможною може бути лише інноваційна економіка. Стратегія інноваційного розвитку Індії заснована на програмі «Наукова, технологічна та інноваційна політика», що була прийнята національним урядом у 2010 р. У цьому документі задекларовано намір перетворити Індію у глобальну інформаційну супердержаву – лідера інформаційної революції в усьому світі. Розвиток міжнародного співробітництва у сфері інновацій визнається як одне з основних завдань зовнішньої політики країни. Інновації в Індії фінансуються здебільшого із державних джерел (75%) і лише 20% – із промислових. Урядові асигнування на НДДКР передусім сконцентровані у сфері оборони (25,6%) і космосу (18%). На НДДКР у промисловості спрямовується 6,3%, на транспорт – 1,5% відповідних бюджетних асигнувань. Характерним є також збільшення обсягу фінансування інновацій провідними національними підприємствами (наприклад, Tata Motors, Prithvi Information Solutions, Polaris Software Lab, Bharat Heavy Electricals, Mahindra and Mahindra тощо). Крім того, щорічно майже 13 млрд. дол. витрачається на НДДКР в Індії зарубіжними компаніями, що становить приблизно 40% сукупних витрат на НДДКР індійської промисловості [3, с. 6; 4, с. 16; 6, с. 31].

У рамках інноваційного розвитку Індії, починаючи з 2010 р., по всій країні створено 14 університетів, які набули статусу університетів світового рівня як інноваційні осередки. Кожен з цих університетів зосереджує свою діяльність на одному з проблемних питань, надзвичайно важливих для розвитку Індії. Розгорнута науково-дослідна інфраструктура є ще одним ключовим фактором, що робить Індію привабливою для провідних світових компаній. Із 3960 науково-дослідних інституцій, розташованих в Індії, 51% належать приватним компаніям, 21% – урядам штатів, 18% – центральному уряду країни, 7% – освітнім закладам, 3% – громадським організаціям. Ці факти є важливими, враховуючи, що сьогодні Індія знаходиться на етапі впровадження економічних реформ, спрямованих на подолання розриву в рівнях інноваційного розвитку з розвинутими країнами світу і досягнення мети – переходу до «економіки знань» та досягнення світового технологічного лідерства [4, с. 16].

Незважаючи на серйозні кроки в напрямку інноваційного розвитку, для економіки Індії характерні певні проблеми і протиріччя. Наприклад, розширення промислового виробництва спирається переважно на розвиток галузей, що виробляють споживчі товари, тоді як виробництво засобів виробництва розвивається повільно. Крім того, частка Індії у світовому валовому продукті невинно зростає, а частка у світовій торгівлі знижується, тому що величезний внутрішній ринок поглинає більшу частину виробленої продукції. У той же час спирання на внутрішній ринок має і певні переваги: світові кризи значно менше впливають на економіку Індії, а розширення національного ринку сприяє підвищенню рівня життя індійців. Повільні темпи розвитку зовнішньої торгівлі Індії пояснюються недостатньою конкурентоспроможністю більшості індійських промислових товарів. А основні надії у зовнішній торгівлі пов'язані із експортом програмного забезпечення, переважна більшість якого спрямовується до США. При цьому вважається, що Індія має найбільший, після США, резерв фахівців з інформаційних технологій [1, с. 228; 7, с. 30].

Уряд сучасної Індії докладает значних зусиль для вирішення соціально-економічних проблем країни. Нинішній прем'єр-міністр Н.Моді (обраний у 2014 р.) вибудовує стратегічний курс економічного розвитку в

рамках національних інтересів Індії, остання редакція яких була сформульована після початку ліберальних економічних реформ в Індії в 1991 році. Ці інтереси можна поділити на три групи [5].

1. Функціональні інтереси (забезпечення позитивного внутрішнього функціонування):

1.1. Досягнення повної економічної самостійності.

1.2. Подальше позитивний економічний розвиток.

1.3. Потреба в отриманні доступу до сучасної технології і зовнішніх ринків.

1.4. Еволюційний і контрольований процес подальшої інтеграції Індії у глобальний економічний простір.

2. Коекзистенціальні інтереси (забезпечення суттєвої ролі в міжнародному середовищі):

2.1. Продовження незалежного зовнішньополітичного курсу.

2.2. Прагнення зміцнити авторитет в світі і отримати визнаний світовою спільнотою статус великої держави.

2.3. Бажання підвищити вплив на розвиток подій на регіональному рівні.

3. Екзистенціальні інтереси (забезпечення безпеки країни):

3.1. Необхідність підвищення обороноздатності.

3.2. Прагнення уникати залучення в конфлікти зі світовими державами.

3.3. Досягнення національної безпеки за кількома параметрами: глобальному, регіональному, державному – в плані зовнішньої і внутрішньої безпеки, у тому числі економічної [5].

Ключовим пріоритетом внутрішньої політики уряду Н. Моді стала програма «Роби в Індії» («Make in India»), початок дії якої проголошено у серпні 2014 р. Головною метою програми є перетворення Індії в промисловий центр світового виробництва і створення за рахунок цього мільйонів робочих місць для зростаючого населення. Програма передбачає:

– збільшити темпи зростання промислового виробництва до 12-14% в рік в середньостроковій перспективі;

– збільшити частку промислового виробництва у ВВП Індії до 22% до 2022 року;

– створити в промисловому секторі 100 млн. додаткових робочих місць до 2022 року;

– підвищити міжнародну конкурентоспроможність продукції індійського промислового сектора;

– створити сприятливі умови для професійного навчання трудових ресурсів;

– збільшити додаткову вартість виробленої продукції і технологічну інтенсивність / глибину переробки сировини;

– забезпечити сталий розвиток економіки без шкоди навколишньому середовищу [5].

Виконання вищеперелічених завдань може створити економічну базу для реалізації популярної останнім часом в Індії ідеї щодо становлення її як центру світової цивілізації і культури, яким ця країна була протягом своєї історії, і згодом можливість стати справжнім регіональним лідером і в перспективі глобальною державою

Висновки. Отже, світова практика свідчить:

– у рамках світової економіки сформувалась і активно функціонує група країн з економікою, що розвивається, лідерами якої є так звані нові індустріальні країни (Сінгапур, Гонконг, Тайвань, Республіка Корея, Філіппіни, Бразилія, Мексика тощо);

– Індія завдяки своєму сировинному, людському, культурному потенціалу займає особливе місце серед нових індустріальних країн;

– після виходу у 1947 р. Індії зі складу Британської колоніальної системи стратегічною метою її розвитку було переборення відсталості країни та досягнення нею економічної незалежності. Для реалізації цілей була обрана модель імпортозамінної економіки зі спиранням на внутрішні сили країни, на її державний сектор та державне регулювання економіки;

– принципово важливим в умовах сучасного науково-технічного прогресу можна вважати факт інноваційної спрямованості сучасної індійської економіки. Стратегія інноваційного розвитку Індії базується на програмі «Наукова, технологічна та інноваційна політика», що була прийнята національним урядом у 2010 р. У цьому документі задекларовано намір перетворити Індію у глобальну інформаційну супердержаву – лідера інформаційної революції в усьому світі;

– особливістю економіки Індії є її певні протиріччя (наприклад, розширення промислового виробництва спирається переважно на розвиток галузей, що виробляють споживчі товари, тоді як виробництво засобів виробництва розвивається повільно. Частка Індії у світовому валовому продукті непинно зростає, а частка у світовій торгівлі знижується, тому що величезний внутрішній ринок поглинає більшу частину виробленої продукції тощо);

– стратегічний курс економічного розвитку в рамках національних інтересів сучасної Індії передбачає подальший позитивний економічний розвиток країни; інтеграцію Індії у світовий економічний простір; зміцнення її авторитету в світі і отримання статусу великої держави; забезпечення безпеки країни, у тому числі економічної).

Таким чином, формування ефективних стратегій економічного розвитку економіки Індії та їх реалізація надало можливість цій державі перетворитися із однієї з колоній Великої Британії у лідера групи країн, що розвиваються, а також створює перспективи для її подальшого успішного розвитку.

Література.

1. Козак Ю.Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку / Ю.Г. Козак, Ю.І. Єхануров, В.В. Ковалевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 353 с.

2. Малванов И. Модели социально-экономического развития Индии/ И. Малванов // Проблемы теории и практики управления. – 2009. – № 5. – С. 40 – 49.
3. Ерошкин А. Новые тенденции взаимодействия развитых им развивающихся стран в инновационной сфере / А. Ерошкин, М. Петров // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 12. – С. 3 – 14.
4. Марценюк З.Р. Механізм побудови конкурентоспроможних національних інноваційних систем Китаю та Індії / З.Р. Марценюк // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 1/2. – С. 15 – 18.
5. Ленчук Р. Цели и задачи внешнеполитической стратегии Индии на современном этапе [Электронная версия] / Р. Ленчук // Международная жизнь. – 2012. – № 12. – Режим доступа: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1449>
6. Кучер Г.В. Трансформація ролі держави як джерела фінансування суспільного розвитку в умовах глобалізації / Г.В. Кучер // Економіка та держава. – 2017. – № 8. – С. 27 – 31.
7. Орел В.М. Вплив глобалізації на економічні системи національної економіки АПК в умовах конкурентоспроможності / В.М. Орел, О.В. Корнієцький, А.М. Орел // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 1. – С. 27 – 30.
8. Поручник А.М. Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці / А.М. Поручник, Я.М. Столярчук, А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2016. – 331 с.
9. Шаров О.М. Цивілізаційні основи національних стратегій економічного розвитку / О.М. Шаров // Економічний часопис – XXI. – 2014. – № 5/6. – С. 4 – 7.
10. Тимошенко О. Вплив глобалізації на економічний розвиток держави / О. Тимошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 6. – С. 46 – 54.
11. Бабіченко В. Формування глобальної інформаційної економіки: роль корпоративного сектору / В. Бабіченко // Економіст. – 2015. – № 10. – С. 20 – 23.

References.

1. Kozak, Yu.G. Yekhanurov, Yu.I. and Kovalevsky V.V. (2009), *Mizhnarodni stratehii ekonomichnoho rozvytku [International strategies for economic development]*, Tsentri navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Malvanov, I. (2009), "Models of social and economic development of India", *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, vol. 5, pp. 40–49.
3. Eroshkin, A. and Petrov, M. (2012), "New trends in the interaction of developed and developing countries in the innovation sphere", *Myrovaia ekonomika y mezhdunarodnye otnosheniya*, vol. 12, pp. 3–14.
4. Martsenyuk, Z.R. (2012), "Mechanism for building of competitive national innovation systems in China and India", *Ekonomichnyj chasopys – XXI*, vol. 1/2, pp. 15–18.
5. Lenchuk R. (2016), "The goals and objectives of India's foreign political strategy at the present stage", *Mezhdunarodnaja zhizn'*, [Online], vol. 3, available at: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1449> (Accessed 19 March 2016).
6. Kucher, G.V. (2017), "Transforming the role of the state as a source of financing for social development in a globalized world", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 27–31.
7. Orel, V.M. Korniyetsky O.V. and Orel, A.M. (2017), "The impact of globalization to the economic systems of agricultural and industrial complex national economy in conditions of competitiveness", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 1, pp. 27–30.
8. Poruchnik, A.M. Stolyarchuk, Ya.M. and Colot, A.M. (2016), *Stratehii konkurentnoho rozvytku u hlobal'nij ekonomitsi [Strategies for Competitive Development in the Global Economy]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
9. Sharov, O.M. (2014), "Civilizational fundamentals of national strategies for economic development", *Ekonomichnyj chasopys – XXI*, vol. 5/6, pp. 4–7.
10. Tymoshenko, O. (2016), "The impact of globalization to the economic development of the country", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6, pp. 46–54.
11. Babichenko, V. (2015), "Formation of the global information economy: the role of the corporate sector", *Ekonomist*, vol. 10, pp. 20–23.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018 р.